

МИНТАҚАДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР ТАСНИФИ

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss2/a62

Холмуротов Фозил Саробаевич -
Урганч давлат университети
Иқтисодиёт кафедраси доценти, PhD.

Аннотация. Ушбу мақолада қишлоқ хўжалиги ривожланишига таъсир қилувчи омиллар ва бу омилларнинг таснифлари берилган ҳамда бу омиллар билан боғлиқ хорижий тажрибалар ўрганилган. Асосий эътибор қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига таъсир қилувчи турли омилларни таҳлил қилишга қаратилган.

Калит сўзлар: қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат, омиллар, ишлаб чиқариш, қишлоқ хўжалиги ривожланиши.

КЛАССИФИКАЦИЯ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА РЕГИОНА

Холмуротов Фозил Саробаевич -
Кафедра «Экономика» Ургенчского государственного
университета доцент, к.т.н.

Аннотация. В данной статье приведены факторы, влияющие на развитие сельского хозяйства, и классификация этих факторов, а также изучен зарубежный опыт, связанный с этими факторами. Основное внимание уделяется анализу различных факторов, влияющих на сельскохозяйственное производство.

Ключевые слова: сельское хозяйство, продовольствие, факторы, производство, развитие сельского хозяйства

CLASSIFICATION OF FACTORS AFFECTING AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN THE REGION

Kholmurotov Fozil Saribaevich
Department of "Economics" of
Urganch State University associate professor, PhD

Abstract. In this article, factors affecting agricultural development and classification of these factors are given, and foreign experiences related to these factors are studied. The main focus is on the analysis of various factors affecting agricultural production.

Keywords: agriculture, food, factors, production, agricultural development

Кириш. Қишлоқ хўжалиги мамлакат иқтисодиёти ва жамият ҳаётида муҳим аҳамиятга эга бўлган стратегик тармоқлардан биридир. Қишлоқ хўжалиги ривожланаётган мамлакатларда аҳоли бандлигини таъминлаш, даромадларини оширишнинг муҳим воситаси сифатида қаралиб келинмоқда. Хусусан, қишлоқ хўжалигида ўсишни таъминлаш аҳолининг кам таъминланган қисми даромадларини оширишда иккидан тўрт баробаргача самарали эканлиги аниқланган [1].

Қишлоқ хўжалигининг тараққиёти ва барқарор иқтисодий ўсиши таъминланиши кўплаб ички ва ташқи омиллар таъсирига боғлиқ. Бошқа томондан эса қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқаришни тартибга солишда мазкур жараёнда қатнашувчи субъектлар фаолиятини ўрганиш ва таҳлил қилиш, улар сони, сифати турли табиий-географик, иқлим шароитларига тўғридан-тўғри боғлиқлиги кабиларни ҳисобга олган ҳолда мос усулларни танлашни талаб қилади. Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигининг бозор қонунлари асосида ривожланишини таъминлаш, хусусий сектор улушини ошириш бўйича чора-тадбирлар маҳсулотларини етишти-

ришда катта ҳиссага эга бўлган фермер ва деҳқон хўжаликларининг асосий субъект сифатида шаклланишини таъминлайди. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи корхоналар ҳам мавжуд бўлиб, уларнинг етиштирилган маҳсулот ҳажмидаги улуши анча паст бўлиб, етарли даражада аҳамиятга эга эмас.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчи субъектларнинг ўзига хос хусусиятлари, хусусан, ташкилий-ҳуқуқий шакли, маҳсулот етиштиришга ихтисослашуви, ихтиёридаги мавжуд ер ҳажми ва унга эгалик қилиш шартлари кабилар қишлоқ хўжалигида маҳсулот етиштириш жараёнига таъсир қилувчи омиллар гуруҳини аниқлаш ва улар таъсир даражаларини баҳолашда муҳим. Натижада маҳсулот ишлаб чиқаришни тартибга солиш усулларини танлаш ва уларни мамлакатимиз шароитларига мослаш, улардан фойдаланиш имкониятларини баҳолаш, таъсир даражалари бевосита қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришда қатнашувчи асосий субъектлар фаолияти ва уларнинг ўзига хос хусусиятларига боғлиқ бўлиб қолади.

Янги Ўзбекистонни барпо этиш жараёнида қишлоқ хўжалигини самарали ривожланти-

риш, хусусан, ишлаб чиқаришнинг ривожланишини оптимал тартибга солиш усулларини аниқлаш, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш масалаларига алоҳида эътибор берилмоқда. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, хусусан, таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини изчил ривожлантириш, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини янада мустаҳкамлаш, экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш, аграр секторнинг экспорт салоҳиятини сезиларли даражада ошириш”[2] каби қатор вазифалар белгиланган. Бу борада қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солишда инновацион технологиялардан фойдаланиш, ишлаб чиқариш омилларида фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва уларнинг интенсив ҳамда экстенсив манбаларини аниқлаш, ишлаб чиқаришни барқарор ривожлантириш асосида эконометрик моделларни самарали қўллаш юзасидан илмий изланишларни янада кенгайтириш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги, 2019 йил 23 октябрдаги ПФ-5853-сонли “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармонлари ҳамда соҳага оид бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга ошириш масалаларига алоҳида эътибор қаратиб ўтилган.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Қишлоқ хўжалиги ривожига таъсир қилувчи омиллари ўрганган олимлардан бири **Amartya Sen** [3] ҳисобланади. **Amartya Sen** турли омиллари қишлоқ хўжалиги ривожланишига таъсирини ўрганган. У қашшоқлик, очлик ва қишлоқ хўжалиги ўртасидаги яқин алоқани таъкидлаб, қишлоқ хўжалигининг барқарор ва адолатли ривожланишига ёрдам берадиган сиёсат ва дастурлар зарурлигини таъкидлаган. Унинг фикрича, қишлоқ хўжалиги инсон тараққиётини рағбатлантириш, жумладан, бандлик ва даромадларни таъминлашда ҳамда чекка гуруҳларнинг эҳтиёжларини қондириш орқали ижтимоий адолатни таъминлашда муҳим роль ўйнайди. **Sen**, шунингдек, иқтисодий ривожланишда самарали қишлоқ хўжалиги бозорларининг аҳамиятини таъкидлаган.

Бундан ташқари **M.S.Svaminathan** қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат хавфсизлигига қўшган ҳиссаси билан танилган таниқли қишлоқ хўжа-

лиги мутахассиси ҳисобланади. Унинг тадқиқотлари қишлоқ хўжалиги маҳсулдорлигини ошириш, барқарор қишлоқ хўжалиги амалиётини тарғиб қилиш, қишлоқ тараққиётини қўллаб-қувватлаш ва экинларни яхшилаш учун генетик муҳандисликдан фойдаланишни тарғиб қилишга қаратилган. У қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва озиқ-овқат хавфсизлигини шакллантиришда ҳал қилувчи роль ўйнади, бу муаммоларнинг ўзаро боғлиқлиги ва уларни ҳал қилишда комплекс ёндашув зарурлигини таъкидлади [4].

Яна хориж олимларидан **Pinstrup-Andersen**[5] мақоласида қишлоқ хўжалигининг иқтисодий ва ижтимоий ривожланишга қўмаклашиш воситаси сифатидаги муҳимлиги ҳамда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга барча манфаатдор томонлар, жумладан, фермерлар, қишлоқ жамоалари ва аҳолининг кам таъминланган қатламлари эҳтиёжларини қондиришга қаратилган комплекс ва инклюзив ёндашув зарурлиги таъкидланган.

Қишлоқ хўжалиги ривожланиши, қишлоқ хўжалигини инновацион бошқариш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини диверсификациялаш, қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш, қишлоқ хўжалигини тартибга солиш, қишлоқ хўжалигининг барқарор ривожланиши ва унинг тўсиқлари ва оқибатларини ўрганган хорижий олимлар ва тадқиқотчилар жумласига **Yan Su**, **Xianping Wang**, **Goetz Renan**, **Laura Cramer**[6] каби олимларни киритишимиз мумкин.

Бундан ташқари МДХ олимларидан **Р.Г.Кравченко** [7], **М.М.Цвиль**, **В.Е.Шумилина** [8], **М.И.Горбачев**[6] асарларида қишлоқ хўжалигида иқтисодий жараёнларни математик моделлаштириш, эконометрик таҳлил ва моделлаштириш, иқтисодий таваккалчиликларни прогнозлаш каби масалалар ҳамда уларнинг ечими ёритиб берилган.

Ўзбекистонда ҳам қишлоқ хўжалиги ривожланишини, унга таъсир қилувчи омиллари ўрганган иқтисодчи олимлардан **С.С.Гулямов**[9], **Т.Ш.Шодиев**, **Т.Д.Досчанов**, **Б.Р.Рузметов**, **И.С.Абдуллаев**[10], **А.С.Хўжаев** ва бошқалар илмий изланишларида эконометрик моделлаштириш, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ривожлантириш, тартибга солиш, хўжаликлар ривожланиш тенденция ва истиқболларини эконометрик башоратлаш, минтақавий-иқтисодий тизимини оптимал тартибга солишнинг механизмларини такомиллаштириш, иқтисодий-иқтисодий модернизация ва диверсификация қилиш шароитида таркибий ўзгаришларнинг самарали йўллари статистик методлар асосида ишлаб чиқишнинг назарий-услубий ҳамда илмий-амалий муаммолари тадқиқ этилган.

Юқорида тилга олинган олимлар изланишларида қишлоқ хўжалиги ривожланиши,

тартибга солиш ва қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ривожлантириш истиқболларини эконометрик баҳолаш масалалари кенг ёритиб ўтилган бўлишига қарамасдан, бугунги жаҳон иқтисодиётидаги даврий тебранишлар кучайиб бораётган бир шароитда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солиш усулларини яхлит бир тизим сифатида таҳлил қилиш ҳолатлари ва муаммога комплекс ёндашиш бўйича чуқур илмий излашлар олиб боришни талаб қилмоқда.

Тадқиқот методологияси. Ушбу тадқиқотни амалга оширишда қишлоқ хўжалиги ривожланишининг назарий-услубий асослари, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш ривожини, қишлоқ хўжалигининг озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришидаги роли, унга таъсир қилувчи омилларни ўрганиш каби йўналишларда илмий тадқиқот ишини олиб борган бир қатор олимларнинг ишлари назарий жиҳатдан таҳлил қилинди. Тадқиқот методологияси сифатида илмий тадқиқотларнинг диалектика назариясига таянган ҳолда анализ ва синтез усулларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқаришни тартибга солиш усулларини аниқлаш ва механизмларини ишлаб чиқишдан олдин субъектларнинг ўзига хос жиҳатлари ва устунликлари, маҳсулот етиштиришдаги ролини инobatга олган ҳолда уларнинг имкониятлари ва камчиликларини таҳлилий қараб чиқиш талаб қилинади. Мазкур таҳлил улардаги мавжуд муаммоларни аниқлаш ҳамда уларга мос ечимларни излаб топиш қишлоқ хўжалиги

ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солиш усулларини аниқлаш имкониятини яратиб беради.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришда энг катта улушга эга бўлган, яъни мамлакатда етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг 2021 йилда 68 фоизини таъминлаган деҳқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликларининг маҳсулот турини танлаш бўйича қарор қабул қилиш, ерга эгалик қилиш нуқтаи назаридан устунликка эга бўлиши ҳамда ихтиёридаги мавжуд ер ҳажмининг чегараланганлиги уларнинг ер ва сувдан фойдаланиш бўйича самарадорлигининг юқори бўлишини таъминламоқда. Бошқа томондан катта миқдордаги ишлаб чиқариш ресурсларига эга бўлишига қарамасдан, фермер хўжаликлари маҳсулот етиштиришдаги танловни амалга оширишда маълум даражада маъмурий ҳамда иқтисодий чекловларнинг мавжудлиги, бошқарув жараёнини ташкил қилишдаги мавжуд муаммолар натижасида 2021 йилда етиштирилган жами маҳсулотнинг атиги 28,7 фоизигагина эгалик қилган ва ишчи кучи ва ердан фойдаланиш самарадорлиги нисбатан пастлигича қолмоқда [11].

Қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотлар маҳсулот етиштиришда учинчи субъект ҳисобланиб, уларнинг ялпи маҳсулот етиштиришдаги улуши 4,2 фоизни ташкил қилгани ҳолда етарлича аҳамиятга эга эмас. Бундан ташқари бу ташкилотларда ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги ҳам бошқа субъектларга қараганда пастлигича қолмоқда.

1-жадвал

Қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқаришнинг барқарор ривожланишига таъсир қилувчи ташқи омиллар гуруҳи

1. Бозор билан боғлиқ омиллар	2. Етиштирилган маҳсулотнинг савдоси билан боғлиқ омиллар	3. Мамлакатда қишлоқ хўжалигини ривожлантириш билан боғлиқ сиёсий омиллар
1. Бозор қонуларининг амал қилиш даражаси 2. Мавжуд бозор ҳолати ва сиғими 3. Бозорда рақбатчилар сони ва уларнинг бозордаги улуши 4. Ҳамкорларнинг бозодаги ўрни ва улар билан алоқа 5. Ташқи бозордаги ўзгаришларнинг ички бозорга таъсири	1. Етиштирилган маҳсулотлар савдосини ташкил қилишда чекловларнинг мавжудлиги 2. Маҳсулот савдоси билан шуғулланувчи корхоналар сони ва мавжуд салоҳияти 3. Воситачиларнинг нарх сиёсати 4. Товарлар оқими каналлари сони ва уларнинг интенсивлиги 5. Савдо инфратузилмаси мавжуд ҳолати 6. Савдо бизнесини товарлар оқими прогрессив тизимига тайёрлаш	1. Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш билан боғлиқ ҳукумат қарорлари ва уларнинг назорати даражаси 2. Қишлоқ хўжалигини қўллаб-қувватлаш бўйича мавжуд сиёсат 3. Соҳа маҳсулотлари бозорида ҳукумат томонидан амалга оширилаётган максимал, минимал нарх сиёсати 4. Ички ва ташқи савдо сиёсатининг мамлакат қишлоқ хўжалигига таъсири даражаси

Манба: муаллиф ишланмаси.

Келтириб ўтилган муаммолар нафақат қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчилар ташкилий-ҳуқуқий шакллари сабабли,

балки бошқа омиллар таъсирида ҳам вужудга келмоқда. Буни инobatга олган ҳолда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишига

таъсир қилувчи омилларни ташқи ва ички омиллар гуруҳига жамлаган ҳолда қараб чиқамиз. Чунки одатда, ташқи омиллар субъект фаолиятида бевосита таъсирга эга бўлишига қарамадан субъект ушбу омилга тўғридан-тўғри таъсир кўрсата олмайди. Ички омиллар эса бевосита субъект фаолиятининг ташкил қилиниши билан боғлиқ бўлиб, унга бевосита таъсир кўрсатиш мумкин.

1-жадвалда келтириб ўтилган омиллар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солиш усуллари танлашда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, улар мамлакат ва унинг минтақалар даражасида маҳсулот ишлаб чиқариш учун қулай муҳит яратиш ҳамда соҳада фаолият юритувчи субъектлар учун умумий шарт-шароитларни белгилаб беришда муҳим аҳамият касб этади. Натижада мазкур омиллар таъсир даражаларини замонавий статистик ва эконометрик моделлар асосида баҳолаган ҳолда уларнинг оптимал меъёр ва мезонларини белгилаб бериш куннинг долзарб бўлган масалаларидан бири ҳисобланади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида асосий омил (ма-

салан, уруғлик ва ўғитлар) ва маҳсулотлар (масалан, экинлар) учун бозорларга киришда фермерлар ўз маҳсулотларини адолатли нархларда сотишлари ва экинларини етиштириш учун зарур бўлган ресурслардан фойдаланишлари керак. Самарасиз ёки мавжуд бўлмаган бозорлар қишлоқ хўжалигини ривожлантириш имкониятларини чеклаши мумкин. Булар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига таъсир кўрсатадиган омилларнинг фақат бир қисмидир. Қишлоқ хўжалиги соҳаси олдида турган муаммоларни тушуниш ва ҳал қилиш учун ушбу омилларнинг ўзаро таъсирини ҳисобга оладиган комплекс ёндашув зарур.

Бироқ мавжуд салоҳият ва ресурслардан фойдаланишда нафақат ташқи омиллар, балки ички омиллар ҳам алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, уларга бевосита корхона даражасида таъсир кўрсатиш мумкин бўлади. Буни инобатга олган ҳолда, тадқиқот ишида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солишда муҳим аҳамиятга эга бўлган ички омилларга эътибор қаратиб ўтишни жоиз топдик [12].

2-жадвал

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солишда муҳим аҳамиятга эга бўлган ички омиллар

Ташкилий тузилиш ва бошқарув билан боғлиқ омиллар	Маҳсулот, унинг ўзига хос хусусиятлари ҳамда сифати билан боғлиқ омиллар	Маркетинг фаолияти ва уни ташкиллаштириш билан боғлиқ омиллар
<ul style="list-style-type: none"> - қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларда бизнес тузилиши; - бизнеснинг жорий даврда кенг қўлланилаётган ихтисослик шакллари; - корхоналарда бошқарувни ташкил қилиш ва ишлаб чиқаришни бошқаришда қарор қабул қилиш имкониятлари; - бошқарувда замонавий усуллардан фойдаланиш даражаси; - бошқарув жараёнига замонавий ахборот технологияларининг жорий қилинганлик даражаси; - ресурслардан фойдаланиш ва маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича қарор қабул қилиш имкониятлари; - корхонада кадрлар сиёсатини замонавий талаблар асосида ташкил қилиш 	<ul style="list-style-type: none"> - маҳсулот етиштириш бўйича қарор қабул қилишда эркинликнинг таъминланиши; - маҳсулотнинг ўзига хос хусусиятларини таъминлаш; - маҳсулотнинг сифатини таъминлаш ва сифат назоратини доимий амалга оширишнинг йўлга қўйилганлиги - ўринбосар маҳсулотларнинг ўзига хосликлари 	<ul style="list-style-type: none"> - маркетинг тадқиқотларини амалга ошириб бориш ва бозор тўғрисидаги маълумотларга эга бўлиш; - бозордаги ўзгаришларга мослашиш бўйича стратегияга эга бўлиш; - доимий мижозларга эга бўлиш ва улар географиясини кенгайтириб бориш; - мижозлар билан ишлашни ташкиллаштириш; - маҳсулот сифати ва ўзига хос хусусиятлари бўйича мижозлар фикр-мулоҳазаларини ўрганиш; - янги бозор ва мижозларни излаб топиш ва улар билан ҳамкорликни кенгайтириш

Манба: муаллиф ишланмаси.

Мазкур йўналишда тадқиқот натижаларини ўрганиш бўйича олинган хулосаларга кўра, мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришда деҳқон, фермер ва ширкат хўжаликлари асосий субъект сифатида майдонга чиқади ва улар қатор мезонлар бўйича бир-биридан фарқ қилиши юқоридаги таҳлилларимизда асосланган. Уларда асосий ишлаб чиқариш омиллари ер ва ишчи кучидан фойдаланиш самарадорлигининг ҳам бир-биридан кескин фарқ қилиши уларда маълум жараёнларнинг

тўғри ташкил қилинмаганлиги ёки маълум чекловларнинг мавжудлигини кўрсатади.

Мазкур жараёнлардаги муаммоларни аниқлаш ҳамда уларни бартараф қилиш йўналишларини ишлаб чиқишда бевосита ички омиллар таъсирини ўрганиш, уларнинг таъсир даражаларини аниқ миқдорий кўрсаткичлар асосида баҳолаган ҳолда ишлаб чиқариш ривожланишини оптимал тартибга солиш усуллари аниқлаш лозим бўлади. Хусусан, бугунги кунда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш-

да етакчилик қилаётган деҳқон хўжаликлариди маҳсулотни сотиш, экспорт қилиш, маҳсулот сифатини назорат қилиш, маркетинг тадқиқотларини олиб бориш бўйича муаммолар мавжудлиги аниқланди.

Бунинг сабабларини ўрганиш натижаларига кўра, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришда мавсумийликнинг мавжудлиги, бошқа томондан эса ушбу маҳсулотларни узоқ муддат сақлаш учун махсус шароитлар бўлиши ёки уларни қайта ишлашнинг талаб қилиниши, бу борада ички ва ташқи омиллар таъсирини ўрганган ҳолда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солиш усуллари аниқлаш лозим. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда икки гуруҳдаги омилларни ажратиб кўрсатиб ўмоқчимиз. Мазкур гуруҳга тааллуқли омиллар маҳсулот ишлаб чиқарувчининг имкониятларидан келиб чиққан ҳолда ички ёки ташқи омил сифатида қаралиши мумкин. Булар етиштирилган маҳсулотни ташиш ва сақлаш билан боғлиқ омиллардир. Ташиш билан боғлиқ омилларга қуйидагиларни киритишимиз мумкин (3-жадвал).

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарилган ва етиштирилган маҳсулотни тарқатиш муваффақиятининг ҳал қилувчи омилдир. Бу қишлоқ хўжалигидан бозорга, пировардида истеъмолчига етиштиришнинг қулайлигини белгилайди. Автомобиль йўллари, темир йўллар, портлар ва аэропортлар каби транспорт воситаларининг мавжудлиги қишлоқ хўжалигининг самарадорлиги ва рақобатбардошлигига катта таъсир кўрсатиши мумкин. Транспорт инфратузилмаси чекланган ҳудудларда фермерлар ўз маҳсулотларини бозорга олиб чиқиш учун кураш олиб бориши мумкин, бу эса нархларнинг пасайиши ва фойданинг пасайишига олиб келади [13].

Бу фермерлар учун қашшоқлик даврига олиб келиши мумкин, бу уларга янги технологияларга сармоя киритиш ёки ишлаб чиқариш усуллари яхшилашни қийинлаштиради. Бошқа томондан, транспорт воситалари яхши ривожланган жойларда деҳқонларнинг бозорларга кириш имконияти кенгаёди, бу эса ўз маҳсулотларини қимматроқ нархларда сотиш ва даромадларини ошириш имконини беради.

3-жадвал

Қишлоқ хўжалигида етиштирилган маҳсулотни ташиш билан боғлиқ омиллар

<p>Етиштирилган маҳсулотни ташиш учун имкониятнинг субъектнинг ўзида мавжудлиги ёки бошқалар хизматидан фойдаланиши</p>	<p>Юк ташиш транспорти турлари ва уларнинг самарадорлиги</p>	<p>Маҳсулотларини узоқ масофага ташишда фойдаланиш мумкин бўлган йўл турлари ва улардан альтернатив фойдаланиш имкониятлари</p>	<p>Транспорт воситаларининг мавжудлиги ва ташиш хизматларининг мулкчилик шакллари, самардорлиги ва рақобатбардошлиги</p>	<p>Транспорт воситаларининг техник, санитар, экологик, иқтисодий меъёр талабларига жавоб бериш даражаси</p>
---	--	---	--	---

Манба: муаллиф ишланмаси.

Маҳсулотни ташиш жараёнида унинг сифатига путур етиши, ташиш учун зарур транспорт воситаларининг етишмаслиги, уларнинг белгиланган талаб даражасида жиҳозланмаганлиги каби омиллар қишлоқ хўжалигида маҳсулотнинг катта қисми нобуд бўлиши ва самарадорликнинг пасайишига сабабчи бўлаётганлиги тадқиқотларимиз натижасида аниқланди.

Етиштирилган маҳсулотни сақлаш имкониятининг чекланганлиги мавсумий тебранишлар, яъни ҳосил мавсумида нархларнинг кескин пасайиши ва ундан кейинги даврларда ошиб боришига сабаб бўлмоқда, натижада етиштирилган маҳсулотнинг катта қисми исроф бўлмоқда. Шунингдек, маҳсулот етиштирувчи субъектлар даромадининг 18,1 фоиздан 14,6 фоизгача йўқотилишига сабаб бўлмоқда [14]. Бундан кўринадики, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солиш усуллари танлашда сақлаш билан боғлиқ омилларни ҳисобга олиш маҳсулот етиштирувчилар да-

ромадини оширишга ҳамда улар фаолияти самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади.

Хулоса ва таклифлар. Қишлоқ хўжалигида сақлаш билан боғлиқ омилларни ҳисобга олган ҳолда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солиш усуллари танлаш қишлоқ хўжалигида самарадорликни ошириш ҳамда аҳолининг йил давомида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабини тўлақонли қондиришга имконият яратиш беради.

Юқорида амалга оширилган таҳлил натижаларига асосланган ҳолда шуни таъкидлаш мумкинки, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишини оптимал тартибга солиш усуллари танлашга кўплаб омиллар таъсир қилади. Уларнинг таъсир даражаларини замонавий статистик ва эконометрик тадқиқот усуллари асосида аниқлаш ҳамда улар орасидаги мутаносибликни таъминлаш, мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш билан

боғлиқ жараёнларни ўрганишда улардан кенг фойдаланиш қишлоқ хўжалигини бақарор ривожлантириш билан боғлиқ қарорларни ишлаб чиқишда юқори самарадорликка эришишга хизмат қилади.

Тақдим этилган маълумотларга асосланиб, мақолада қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини тартибга солишга таъсир этувчи омиллар ва қишлоқ хўжалигининг самарали ва барқарор ривожланишига эришиш учун ушбу омиллар ўртасидаги мақбул мувозанатни топиш учун қўшимча қуйидаги хулосаларни келтириш мумкин:

1. Маълумотларга асосланган қарорлар қабул қилишнинг аҳамияти – қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига турли омилларнинг таъсир даражаларини аниқлашда замонавий статистик ва эконометрик тадқиқот усулларида фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Ушбу ёндашув қишлоқ хўжалигини ривожлантириш билан боғлиқ қарорлар далилларга асосланган ва маълумотларга асосланган бўлишини таъминлашга ёрдам беради.

2. Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш – кўплаб манфаатдор томонлар, жумладан, фермерлар, давлат идоралари, илмий муассасалар ва хусусий сектор ташкилотларини ўз ичига олган мураккаб жараён. Қишлоқ хўжалигининг барқарор ва самарали ривожланишига эришиш учун ушбу манфаатдор томонлар ўртасида ҳамкорлик ва мувофиқлаштириш маданиятини йўлга қўйиш жуда муҳим.

3. Инновацияларни рағбатлантириш: қишлоқ хўжалиги сектори маҳсулдорлик ва самарадорликни ошириш учун инновациялар ва янги

технологияларни қамраб олиши керак. Бунга замонавий ускуналар, рақамли технологиялар ва маълумотлар таҳлилидан фойдаланишни киритишимиз мумкин.

4. Фермерлар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида биринчи ўринда турадилар ва кўплаб муаммоларга дуч келишади, жумладан молиялаштириш, ўқитиш ва кенгайтириш хизматлари ва бозорга кириш. Бу муаммоларни ҳал этиш фермерларнинг муваффақиятга эришиши учун зарур воситаларга эга бўлишини ҳамда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг барқарор ва самарали бўлишини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга бўлади.

5. Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш узок муддатли режалаштириш ва инвестицияларни талаб қилади. Ҳукуматлар, бизнес ва бошқа манфаатдор томонлар қишлоқ хўжалигининг барқарор ўсишини қўллаб-қувватлаш учун тадқиқот ва ишланмалар, инфратузилма ва инсон капиталига зарур инвестицияларни киритишга тайёр бўлиши керак.

6. Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш барқарор ва экологик тоза бўлиши керак. Бу тупроқни сақлаш, сув ресурсларини бошқариш ва биологик хилма-хилликни муҳофаза қилишни тарғиб қилувчи ҳамда зарарли кимёвий моддалардан фойдаланишни камайтирадиган амалиётлардан фойдаланишни ўз ичига олади.

7. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш ва тартибга солиш билан боғлиқ турли омилларни мувозанатлаш қишлоқ хўжалигининг самарали ва барқарор ривожланишига эришишнинг калитидир.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/overview>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли фармони.
3. Amartya Sen, Food and freedom, World Development, Volume 17, Issue 6, 1989, Pages 769-781, ISSN 0305-750X, [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(89\)90001-6](https://doi.org/10.1016/0305-750X(89)90001-6). (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0305750X89900016>)
4. Sambasivan Swaminathan, Mankombu; Pandya-Lorch, Rajul; Yosef, Sivan - Agriculture and food security-URI: <http://hdl.handle.net/10625/51567>
5. Jeffrey Sachs. Agriculture is central to economic growth, environmental sustainability, and human well-being.
6. Yan Su, Xianping Wang. Innovation of agricultural economic management in the process of constructing smart agriculture by big data. Sustainable Computing: Informatics and Systems. Volume 31. 2021. 100579. ISSN 2210- 5379. <https://doi.org/10.1016/j.suscom.2021.100579>.
7. Кравченко Р.Г. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве. – М.: Колос, 2009. – 424 с.
8. Цвиль М.М., Шумилина В.Е. Эконометрический анализ и моделирование в сельском хозяйстве. // Инженерный вестник Дона, № 4 (2014).
9. Горбачев М.И. Экономико-математическое моделирование сценариев информатизации сельского хозяйства. // Международный сельскохозяйственный журнал. 2018. № 4. С. 23-27.
10. Gulyatov S.S., Abdullayev A.M., Olimjonov A.U. Vaqtli qatorlarning statistik tahlili va mavsumiy tebranishlarni prognozlash tirihi. / В.То'райевнинг umumiy tahriri ostida. – Т.: Fan va texnologiya, 2016. – 284 bet.
11. Абдуллаев И.С. Минтақавий иқтисодий тизимни оптимал тартибга солишнинг механизмларини такомиллаштириш. Иқт. фан. док. автореф. – Т.: ТДИУ. 2017. – 66 б.
12. Холмуратов Ф.С. Разработка прогнозных значений ключевых показателей сельского хозяйства Хорезмской области. // Экономика и предпринимательство, 2021, (6), 577-581.
13. Saribaevich K.F. Issues of having optimal ratio of subjects in ensuring sustainable agricultural development. Интеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути: тези доп. III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 11-12 серпня 2021 р.-Дніпро, Україна, 2021. – 477 с., 113.
14. Холмуратов Ф.С. Разработка прогнозных значений ключевых показателей сельского хозяйства Хорезмской области. // Экономика и предпринимательство, 6 (2021): 577-581.